

Бондаренко Г.А. “А знайшовся вільний час – читай!”: коло читання парафіяльних священників (за матеріалами церковної православної періодики Харківської єпархії другої половини XIX – початку XX ст.)

В статті розглядається коло читання парафіяльних священників за матеріалами церковної періодики Харківської єпархії другої половини XIX – початку XX ст. Робиться висновок, що священники досить активно читали книги як духовного, так і світського спрямування, відвідували бібліотеки, здійснювали обмін книгами та періодичними виданнями. Фіксуються як певні читацькі інтереси, так і певні суперечки та еволюція поглядів на літературу, якій надавалася перевага.

Ключові слова: історія читання, духовенство, церковна православна періодика Харківської єпархії.

Бондаренко А.А. “А выбрался час свободный – читай!”: круг чтения приходских священников (по материалам церковной православной периодики Харьковской епархии второй половины XIX – начала XX в.)

В статье рассматривается круг чтения приходских священников по материалам церковной периодики Харьковской епархии второй половины XIX – начала XX в. Делается вывод, что священники достаточно активно читали книги как духовной, так и светской направленности, посещали библиотеки, осуществляли обмен книгами и периодическими изданиями. Фиксируются как определенные читательские интересы, так и определенные споры и эволюция взглядов на литературу, которой отдавалось предпочтение.

Ключевые слова: история чтения, духовенство, церковная православная периодика Харьковской епархии.

Bondarenko A.A. “Got a free hour – read!”: reading range of parish priests (on the materials of Kharkov eparchy Orthodox church periodicals in the second half of the XIXth – early XXth centuries)

In the article the range of reading materials for the parish priests on the church periodicals of Kharkov eparchy in the second half of the XIXth – early XXth centuries is studied. Author concludes that the priests rather actively read books of both spiritual and secular orientation, visited library, exchanged books and periodicals. Some certain readers' interests, as well as some controversy, and the evolution of views on literature, which got the preference are stated.

Key words: history of reading, the clergy, church Orthodox periodicals of Kharkov eparchy.

[надійшло до редакції: 29.09.2012 р.]

УДК 261.5(477.51)

Данило РИГА
(Чернігів)

До питання про вилучення церковних дзвонів у Чернігові станом на 1929–1930 р.

Антирелігійна політика, яку впроваджувала радянська влада від начала своєї діяльності, мала на меті всебічне нищення пам'яток культового значення. В цьому відношенні доволі багато споруд, які використовувалися церквою для релігійних потреб, мали також історико-культурну цінність.

20-ті роки XX ст. у Радянському Союзі пройшли під гаслом руйнації “пережитків минулого”. Руйнація церков і перетворення їх на склади не оминула й Чернігова. У цьому відношенні старовинне місто як центр історичного минулого постраждав доволі суттєво.

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років в Україні проводять низку кампаній з вилучення культового майна для потреб народного господарства. Утилізації підлягало все церковне начиння. Найбільшою з них була кампанія з передачі Рудметалторгу дзвонів [1].

Наприкінці 1929 р. Чернігівський окрвиконком (далі – ЧОВК), вирішив здати на метал абсолютно всі дзвони міста. Стурбована таким рішенням Київська крайова інспектура з охорони пам'яток культури (ОПК) створила спеціальну комісію з дослідження пам'яток ливарного мистецтва бсчя 1930 р. відбулося її засідання, де ухвалили, що збереженню підлягають:

1. Усі дзвони XVI–XVII ст.
2. Найвидатніші дзвони XVIII ст. з написами майстрів.
3. Поодинокі зразки XIX ст.
4. Дзвони в заповідниках, коли вони складають певний музичний підбір видатного значення.

Виходячи з цієї постанови, підлягають:

а) безумовному збереженню:

- дзвін Вознесенської церкви з гербом Павла Полуботка;
- дзвін Спаського собору – найкращий твір майстра Коровкіна;
- усі дзвони дзвіниці Євцького монастиря зі старим устаткуванням;
- великий дзвін дзвіниці Троїцького монастиря.

б) належать тимчасовому збереженню – крім поодиноких зразків, що вступають безпосередньо до Чернігівського музею до закінчення обслідування:

- дзвін 1788 р. Вознесенської церкви;
- дзвін 1788 р. дзвіниці Троїцького монастиря роботи майстра Воробйова [2].

Для того щоб розібратись на місці у цій справі, до Чернігова приїхали співробітники Київської крайової інспектури ОПК. В. Базидевич і Б. Пилипенко. 10 січня 1930 р. Вони направили до ЧОВК, Чернігівської комісії з охорони пам'яток культури та Всеукраїнської інспекції з охорони пам'яток НКО УСРР доповідну записку, в якій сповіщали про рішення засідання Київської комісії від 06.01.30 р. [3]. Того ж дня в Чернігові відбулося засідання президії Чернігівської окружної комісії ОПК за участю представників об'єднаної наради Всеукраїнського археологічного комітету, Лаврського заповідника, Всеукраїнського історичного музею. На цьому засіданні було прийнято рішення: “Вдати-ся негайно до відповідних директивних органів Чернігова з поданням думки про Чернігівські дзвони та вжити заходів перед ОВК (Чернігівським окружним виконкомом – *авт.*) в справі збереження пам'яток, визначених виключними на підставі експертизи” [4].

На підставі розпорядження НКО УСРР на початку лютого ЧОВК утворив комісію для огляду дзвонів. Комісія оглянула дзвони, що знаходилися на складі Рудметалторгу, а також ті, що були зняті з дзвіниць Троїцького та Євцького монастирів. Своїм рішенням 9 лютого Комісія визнала за потрібне зберегти 5 дзвонів цілком і найбільш цікаві фрагменти з інших, які планувались передати музею [5.].

Унаслідок мужньої роботи пам'яткоохоронців фонди Чернігівського державного музею (сучасний Чернігівський історичний музей ім. В.В. Тарновського) поповнилися чотирма дзвонами XVII ст і вісьмома XVIII ст. Зусиллями Б. Пилипенка до музею були вивезені також два дзвони з Домницького монастиря – дзвін І. Мазепи 1699 р. та один із дзвонів XVIII ст. [6.].

Але незважаючи на старання науковців, у Чернігові станом на квітень 1930 р., було вилучено церковних дзвонів у кількості 83. Їх загальна вага складала 2864 пуди (46917 кг). Зі Спаського собору було вилучено 14 дзвонів; із Слєцького монастиря – 7; Вознесенської церкви – 5; Воскресенської церкви – 9; П'ятницької – 3; Троїцького монастиря – 8; Казанської церкви – 7; Іллінської – 6; Петропавловської – 5; Катерининської – 5; Воздвиженської – 7; Миколаївської – 6 [7].

Отже, в цілому, антирелігійна політика з руйнування культових споруд, яку запроваджувала в життя радянська влада ще з початку 1920-х років, упродовж наступного десятиріччя набула найбільш масштабних обертів, проникаючи в усі сфери життя. Станом на кінець 30-х років ХХ ст. у Чернігові не було жодного діючого храму. Всі культові споруди були закриті й перетворенні на склади або зруйновані. Передвісником руйнації храмів стало вилучення церковного начиння та нищення дзвонів. І лише декотрі з цих речей і дзвонів удалося зберегти – з огляду на їх історичну та художню цінність.

Джерела та література:

1. Качан Р. Доля церковних дзвонів Чернігівщини (кінець 20-х – поч. 20-х рр. ХХ ст.). // Пам'ятки християнської культури Чернігівщини (матеріал наукової конференції). – Чернігів. – 2002. – С. 51–52.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. Р-166, оп. 6, спр. 9391, арк. 224–225.
3. Там само, арк. 226.
4. Качан Р. Вказана праця. – С. 53–54.
5. Там само.
6. Нестуля. О. О. Доля церковної старовини в Україні 1917–1941 рр. – К., 1995. – Ч. 2 – С. 120.
7. Державний архів Чернігівської області, ф. Р-67, оп. 1, спр. 483, арк. 64.

Рига Д.В. До питання про вилучення церковних дзвонів у Чернігові станом на 1929–1930 р. У статті мова йде про один із проявів антирелігійної політики радянської влади наприкінці 20-х – на початку 1930-х років ХХ ст. – вилучення церковних дзвонів. На прикладі Чернігова аналізується становище церков, розкриваються питання ревізії предметів культового призначення, зокрема для заготівлі брухту металу.

Ключові слова: Чернігівські церкви, дзвони, антирелігійна політика.

Рига Д.В. К вопросу об изъятии церковных колоколов в Чернигове по состоянию на 1929–1930 гг.

В статье речь идет об одном из проявлений антирелигиозной политики советской власти в конце 20-х – в начале 30-х гг. ХХ в. На примере Чернигова анализируется положение церквей, раскрываются вопросы изъятия церковных предметов культового назначения, в частности для заготовки лома металлов.

Ключевые слова: Черниговские церкви, колокола, антирелигиозная политика.

Riga D.V. To the question about the exception of the church ringing in Chernihiv by the state on 1929–1930

The article is about one of the manifestations of anti-religious policy of the Soviet government in the late 1920's – early 1930's. On the example of Chernihiv examine the status of churches, focus on issues of confiscation of church items for religious services, particularly for the procurement of scrap metal.

Key words: Chernihiv's churches, ringing, anti-religious policy.

[надійшло до редакції: 31.01.2012 р.]